

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2025, c. 11, s. 1: 729-764

İmam-Me'mûm İlişkisinde Mezheplerin Yaklaşımı Üzerine Bir İnceleme
An Examination of the Approaches of Islamic Legal Schools on the
Imam-Ma'mum Relationship

Tacettin ÇETİNTÜRK

Dr., Uzman Öğrt., MEB, İskele Kız Anadolu İ.H.L.

Dr., Specialist Teacher, MEB, İskele Kız Anadolu İ.H.L.

cetinturktacettin@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2171-2931

DOI: 10.47424/tasavvur.1619595

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 14 Ocak / January 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 4 Nisan / April 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Çetintürk, Tacettin. "İmam-Me'mûm İlişkisinde Mezheplerin Yaklaşımı Üzerine Bir İnceleme". *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 11/1 (Haziran 2025): 729-764. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1619595>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) dinin direği olarak ifade ettiği namaz; Kur'ân, Sünnet ve icmâ ile sabittir. Dolayısıyla akıl-bâliğ olan her Müslümana namaz ibadeti farzdır. Namazın tek başına kılınması geçerli olmakla birlikte cemaat halinde eda edilmesi daha faziletlidir. Bu konuda fıkıh mezhepleri ittifak halindedir. Mezheplerin görüş ayrılığı yaşadığı husus, imamın veya me'mûmun yükümlülüğü meselesidir. Bu çalışmada mezheplerin imamet (imamet-i suğrâ) anlayışları ve bunun özelinde imam-me'mûm ilişkisinin nasıl olduğu üzerinde durduk. Mezheplerin bu konudaki yaklaşımlarını detaylandırmak üzere imam-me'mûm ilişkisi bağlamında "me'mûmun kıraat yükümlülüğü", "imam ile me'mûmun niyetlerinin farklı olması", "mümeyyiz çocuğun imametini" ve "imamın namazının bozulması durumunda me'mûmun namazının hükmü" gibi meseleleri ele aldık. Böylece mezheplerin imamet ve imam-me'mûm ilişkisine yönelik anlayışlarından hareketle ameli-nazari tutarlılığının olup olmadığını tespit etmeye çalıştık. Ayrıca imam-me'mûm ilişkisinde mezheplerin fiili ve kavli ittibâyı şart koşup koşmadıklarını ve buna bağlı olarak *sıhhat ve butlan bakımından me'mûmun namazının, imamın namazına bağlı olup olmadığını* mezheplerin görüşleri ve görüşlerinin dayanaklarıyla ortaya koymaya çalıştık. Son olarak ittibâda me'mûmun imama bağlılığı noktasında çerçeveyi en dar ve en geniş tutan mezhepleri ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Namaz, Cemaat, İmam, Me'mûm/Muktedî, İktidâ.

Abstract

The prayer (şalâh), which the Prophet Muhammad (peace be upon him) described as the pillar of religion, is founded upon the Qur'an, the Sunnah, and scholarly consensus (ijmâ'). Therefore, performing prayer is obligatory for every Muslim who has reached the age of maturity. Although performing prayer individually is valid, congregational prayer is deemed more virtuous. On this matter, there is a consensus among the schools of Islamic law. However, they hold differing views the obligations of the imam and the ma'mum (follower). This study examines the understanding of imamate (al-imāmah al-şuğhrâ) in different schools of Islamic law, focusing on the nature of the imam-ma'mum relationship. To elucidate the varying perspectives of these schools, this study

examines issues such as the recitation obligation of the ma'mum, differences in intention between the imam and the ma'mum, the imamate of a discerning child (mumayyiz), and the ruling on the ma'mum's prayer if the imam's prayer becomes invalid. Through an analysis of the perspectives of these schools, this study seeks to assess the consistency between theoretical principles and practical applications concerning imamate and the imam-ma'mum relationship. Additionally, we explore whether the schools require actual or verbal conformity (ittibâ') between the imam and the ma'mum and whether the validity or invalidity of the ma'mum's prayer depends on that of the imam. Finally, we aim to identify the schools that adopt the strictest and the most lenient positions concerning the ma'mum's dependency on the imam in matters of ittibâ'.

Keywords: Islamic Law, Prayer, Congregation, Imam, Follower, Leadership in Prayer, Conformity.

Giriş

İmam ve me'mûm İslâm ibadet esaslarında önemli kavramlardır. İmam kelimesi sözlükte “önder ve öncü, öne geçmek, bir şeyi idare ve sevk etmek” gibi anlamlara gelir.¹ İmamet, hem amme hukukunda hem de fıkıhın ibadet alanında kullanılan geniş bir kavramdır. İlk dönemlerde imamet sözcüğünün hem fıkıh hem de siyaset alanlarında kullanılması sebebiyle olası bir karışıklığı önlemek adına fıkıh alanında “küçük imamet” anlamına gelen *el-imâmetü's-süğrâ* veya *imâmetü's-salât* ifadeleri kullanılırken; amme hukukunda “büyük imamet” manasında *el-imâmetü'l-kübrâ/el-imâmetü'l-'uzmâ* tabirleri kullanılmıştır.²

İlerleyen süreçte ise amme hukukunda imam yerine genellikle “halife” ve “sultan” gibi ünvanlarının kullanıldığı, imam kavramının daha çok ibadet

¹ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsî'l-luğa li İbn Fâris*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1991), 1/21; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 12/22; Salim Ögüt, “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/188.

² Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/601-602; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenviri'l-ebâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvız (Riyad: Dâru Âlemi Kutub, 1423/2003), 2/77-279; Mustafa Öz - Avni İlhan, “İmâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/201.

alanında terimleştiği ve “namaz kıldırان kimse” anlamında yaygınlık kazandığını söylemek mümkündür.³ Dolayısıyla bu çalışmada terim olarak üzerinde duracağımız kavram, *el-imâmetü's-süğrâ* ve *imâmetü's-salât* olarak da ifade edilen namaz imamlığıdır. Klasik fıkıh kitaplarında imamet, süğrâ ve kübrâ şeklinde taksim edildikten sonra *el-imâmetü's-süğrâ* “başkasının namaz kıldırana tabi olması”⁴ ve “tabi olanın namazının imamın namazına bağlanması”⁵ şeklinde tarif edilmiştir.

İmamın, imamlık yapabilmesi için cemaatin olması gerekir. Cemaat “*Namazı imamlıkla birlikte kılan topluluktur.*”⁶ İmam dışında cemaati oluşturan her bir fert muktedîdir. Bu anlamda imama uyma eylemine *iktidâ*, imama uyan kimseye de *muktedî* veya *me'mûm* denilmektedir.⁷ Muktedî, namazdaki durumuna göre müdrık/ muvafık, lâhik ve mesbûk olmak üzere üç kısma ayrılır. Namazın her rekâtında imama uyan veya birinci rekâtın rükûunda imama yetişene müdrık/ muvafık, imamlıkla birlikte namaza başladığı halde abdestin bozulması gibi bir mazeret sebebiyle namazdan ayrılana lâhik, ilk rekâtın rükûundan sonra imama yetişen kimseye ise mesbûk denir.⁸

İmam ile me'mûm arasındaki irtibat hakkında fıkıh ekollerinin yaklaşımları farklılık arz etmektedir. Nitekim, bazı mezhepler, me'mûmun imama tabi olması hususunda tam bir iktidânın şart olduğunu ve imamın namazının, me'mûmun namazını tazammum ettiğini öne sürerken⁹ diğer bir kısmı imam

³ Ögüt, “İmam”, 22/188; Necati Döğüş, “Dini Terminolojide İmam: Analitik Bir Yaklaşım”, *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, (2022), 130-131.

⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/601.

⁵ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/284.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rıf'at Fevzî Abdülmütalip (Dârü'l-Vefâ, 2001), 2/294; Mustafa Uzunpostalcı, “Cemaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/288.

⁷ Yunus Vehbi Yavuz, “İktidâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/54.

⁸ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-Dekâik* (Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/623; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/343; Hüseyin Kayapınar, “Mesbûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/268.

⁹ Burhanüddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebû Bekr b. Abdülcelil er-Reşidânî Merğînânî, *el-Hidâye şerhu'l-Bidâyeti'l-Mübtedî* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 1-2/71-72; Nesefî, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/631.

ile me'mûm arasında tam bir ittibanın şart olmadığını ve onların her birinin kendi namazlarında olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰ Sözü edilen iki yaklaşım arasında yer alıp, orta bir görüş belirten ekoller de bulunmaktadır.¹¹

Araştırdığımız kadarıyla mezheplerin imamet anlayışına yönelik müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. İmam-me'mûm ilişkisi bağlamında Arap dünyasında el- Beytâri'nin "*Bezlü'l-merâm fî fazlü'l-cemâat ve'l-ahkâmi'l-me'mûm ve'l-imâm*"¹² adlı çalışması ile el-Gâmidi'nin "*Hükmu duâi'l-me'mûm hale kırâeti'l-imâmihî*"¹³ makalesi bulunmaktadır. Zikri geçen birinci makalede Şâfiî mezhebine göre cemaatin faziletleri ile imam ve me'mûmun hükümleri ele alınmıştır. İkinci makalede ise imam kıraatte bulunurken me'mûmun kıraatte geçen dua ifadeleri karşısındaki durumundan bahsedilmektedir. Dolayısıyla birinci çalışma Şâfiî mezhebiyle, ikinci makale de me'mûmun duasıyla sınırlı spesifik çalışmalardır. Ülkemizde ise Sami Büyükkaynak'ın "*Hadis İlimleri Açısından Namazda Kıraat Meselesi*"¹⁴ adlı yüksek lisans tezi ve aynı yazarın "*Hadis İlimleri Açısından Namazın Sahih Olması İçin Gerekli Olan Kıraatin Değerlendirilmesi*"¹⁵ makalesi ile Muhammed Çiftçi'nin "*Hanefî Mezhebi ve Buhârî Rivayetleri Çerçevesinde İmama Uyan Kişinin Fatiha Okuması*"¹⁶ başlıklı çalışması bulunmaktadır. Ayrıca Muhammed Latif Altun'un "*Ezvâi ve Hanefî Fakihlerin Görüşü Bağlamında*

¹⁰ Ebû'l-Menâkıb Şihâbeddin Mahmûd b. Ahmed Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû' 'ale'l-usûl*, thk. Muhammed Edip Salih (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982), 102; Süleyman b. Muhammed b. Ömer Büceyrimî, *el-Buceyremi 'alâ şerhi'l-Hatîb el-müsemma Tühfetü'l-Habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1428/2007), 2/151.

¹¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*, thk. Zekerîya Umeyrat (Kahire: Dâru Alemi'l-Kutubi, 1423/2003), 2/417.

¹² Hasan b. İbrâhîm el-Baytâri ed-Dımaşkî, *Bezlü'l-merâm fî fazlü'l-cemâat ve'l-ahkâmi'l-me'mûm ve'l-imâm*, ed. Abdurraûf b. Muhammedf el-Kemâlî (Beyrut: Daru'n-Neşri'l-İslamiyye, 1423/2002).

¹³ Abdullah b. Atıyye er-Redâd el-Gâmidi, "*Hükmu duâi'l-me'mûm hale kırâeti'l-imâmihî*", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhiyyi'l-İslâmi: Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmi* 19/21 (1427/2006), 95-122.

¹⁴ Sami Büyükkaynak, *Hadis İlimleri Açısından Namazda Kıraat Meselesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

¹⁵ Sami Büyükkaynak, "*Hadis İlimleri Açısından Namazın Sahih Olması İçin Gerekli Olan Kıraatin Değerlendirilmesi*" 4/2 (2020), 24-42.

¹⁶ Muhammed Hüsnü Çiftçi, "*Hanefî Mezhebi ve Buhârî Rivayetleri Çerçevesinde İmama Uyan Kişinin Fatiha Okuması*", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 16/2 (2018), 25-50.

Namazda Kıraat ve Me'mûmun Kıraatı"¹⁷ isimli makalesi ile Adem Yenidoğan'ın "*Namazda İmama Uyan Kimsenin (Me'mûmun) Kıraatı*"¹⁸ adlı çalışması da bu alanda yazılmış eserlerdir. Ülkemizde yapılan çalışmalardan ilk üçü, hadis alanına ilişkin olup konu hakkındaki rivayetler üzerinde durulmuştur. Diğer iki makale fıkıh alanında yazılmış olmakla birlikte birincisinde, me'mûmun kıraati Hanefî mezhebi özelinde ele alındığı için belli bir mezhebin görüşüyle yetinilmiştir. Diğer makale ise -dört mezhebin görüşüne yer verilse de- sadece me'mûmun kıraatıyla sınırlı bir çalışma olmuştur. Elinizdeki bu makale ise hem dört mezhebin imamet anlayışı hem de imam-me'mûm ilişkisi özelinde farklı meselelere değinmek amacıyla kaleme alınmıştır.

1. İmam-Me'mûm İlişkisinde Mezheplerin Yaklaşımı

Klasik fıkıh eserlerinde mezheplerin imamet anlayışına ilişkin bağımsız bir çalışma veya müstakil bir konu -araştırdığımız kadarıyla- bulunmamaktadır. Bu sebeple doğrudan mezheplerin imamet düşüncesini tespit etmek ve ortaya koymak güçtür. Bu sebepten ötürü fıkıh eserlerinde geçen cemaatle namaz kılma bölümünü inceleyerek mezheplerin imamet anlayışını belirlemeye çalıştık.

1.1. Hanefî Mezhebi

Hanefî mezhebine göre fıkıh bilgisi en iyi olan kimse imam olmalıdır.¹⁹ Bu anlamda kendisini geliştirecek imkâna sahip olmayan veya bilgi düzeyi noktasında yetersiz olan kimsenin imamlık yapması Hanefî mezhebine göre mekruhtur. Örneğin, kölenin veya bedevînin imamlığı mekruhtur. Zira sözü edilen kişilerin kendilerini yetiştirme ve geliştirme imkânları sınırlıdır. Bu kimselerin eğitim ve ilim bakımından yetersiz kalmalarından ve kendilerini geliştirmede

¹⁷ Muhammed Latif Altun, "Evzâî Ve Hanefî Fakihlerin Görüşü Bağlamında Namazda Kıraat ve Me'mûmun Kıraatı", *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 45 (2019), 277-298.

¹⁸ Adem Yenidoğan, "Namazda İmama Uyan Kimsenin (Me'mûmun) Kıraatı", *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/2 (2023), 1049-1090.

¹⁹ Alauddîn Ebû Bekr b. Mesud Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i 'fî tertîbi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986), 1/157; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/69; Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısıri İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâ'ik şerhu Kenzi'd-Dekâik*, thk. Ahmed İzzü ve İnâye (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 1/239.

toplumun en iyileri ol(a)madıklarından imamlık yapmaları doğru değildir.²⁰ İmamlık için öne sürülen “ilim” vasfından hareketle Hanefî mezhebine göre veled-i zinanın da imamlık yapması mekruhtur. Hanefî mezhebi, bu durumu ilim ile şöyle ilişkilendirir: “*Veled-i zina, babadan yoksun büyüdüğü için ilmi anlamında kendisini geliştiremez ve bilgisizliğini gideremez.*”²¹ Kâsânî (öl. 587/1191) imametini “büyük bir emanet” olarak tanımladıktan sonra yukarıda sözü geçen kimselerin bu emaneti yerine getirecek güçte olmadıklarını zikretmektedir.²²

İmamlık için Hanefî mezhebinin ileri sürdüğü ilim şartının, aslında imam olacak kişinin aynı zamanda toplum tarafından benimsenmiş ve sözü geçerli kişi anlamına da geldiği söylenebilir. Bu yönüyle Hanefiler, imamlığı sadece namaz kıldırın bir yetki olarak görmediklerini, aynı zamanda toplumda kişiliği ve ilmi/hâkimiyeti sebebiyle bir otorite olarak da gördüklerini söylemek mümkündür. Nitekim Hanefî mezhebine göre köle, bedevî veya veled-i zinanın imam olması, toplumda anarşi ve nefretin oluşmasına sebep olacaktır.²³

Hanefî mezhebine göre imamın konumu, me’ûmun konumundan daha güçlü olmalıdır.²⁴ Nitekim Hanefî mezhebi abdest ve niyet²⁵ gibi bazı durumlarda imamı me’ûma öncelmiştir. Örneğin İmam Muhammed’e göre teyemmüm ile abdest alan kişi, su ile abdest alan kişiye imamlık yapamaz. Zira aslolan su ile abdest almaktır. Su asıl olduğundan aslın (suyun) fer’e (teyemmüm) tabi olması diğer bir ifadeyle güçlünün zayıfa bina edilmesi caiz değildir.²⁶ Aynı şekilde sürekli burun kanaması gibi özür sahibi birinin (imamın) özür sahibi olmayan kişilere (cemaate) imamlık yapması da Hanefî mezhebine göre caiz değildir. Özür sahibi kişiler, ancak kendileri gibi özür sahibi kimselere

²⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/69-70; Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*, thk. Mahmud Ebû Dakîka (Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 1/58; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâ'ik*, 1/242.

²¹ Kâsânî, *Bedâ'î*, 1/157; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/58.

²² Kâsânî, *Bedâ'î*, 1/157.

²³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/69; Neseî, *el-Bahrü'r-râik*, 1/607-610.

²⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/258.

²⁵ İmam-me'ûm ilişkisinde niyetin durumu ayrıca detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

²⁶ Bu konuda İmam Muhammed'in böyle bir yaklaşımı olsa da Ebû Hanife'nin ve Ebû Yusuf'un yaklaşımları farklıdır. Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'a göre, abdestte aslolan mutlak temizlik olduğundan abdest ile su alan muktedirin teyemmüm ile abdest alan imama uyması caizdir. Bkz. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/71; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâ'ik*, 1/253.

imamlık yapabilirler. Hakeza Hanefî mezhebine göre (henüz ergenliğe ulaşmamış) mümeyyiz çocuk, bâliğ olmuş bir topluluğa imamlık yapamaz.²⁷ Zira bâliğ olmuş kimseye namaz farz iken, bâliğ olmamış çocuğa ise farz değildir.

Görüldüğü üzere Hanefî mezhebi, imamlığa yüklediği anlam sebebiyle imam-me'mûm ilişkisinde oldukça sıkı davranmıştır. Öyle ki Hanefî mezhebi, iktidânın uyumuna veya imamlığın konumuna aykırı olan durumları namazın geçersizliği olarak kabul etmiştir. Aslında bunun temelinde "*Me'mûmun namazı, imamın namazı üzerine bina edilir.*" veya "*İmamın namazı cemaatin namazını tazammum eder.*" kaideleri bulunmaktadır.²⁸ Bu sebeple Hanefî mezhebine göre imamın (ilim, bâliğ, niyet ve özür sahibi gibi) durumunun muktediye göre daha kuvvetli olması gerekir.

Hanefî mezhebinin imamlığın otoritesini ve mutlaklığını kesin bir şekilde şart koştuğunu ve bu yaklaşımın bir sonucu olarak imam-me'mûm ilişkisinde ortaklık ve uyumu esas aldığını söylemek mümkündür. Bu anlamda imam ile me'mûm arasında tam bir irtibatın bulunduğu ve dolayısıyla me'mûmun namazı, imamın namazına bağlı olduğuna ilişkin Debûsî'nin (öl. 430/1039) şu ifadesi oldukça önemlidir: "*Ulemamıza göre (cemaatle kılınan namazlarda) asıl olan me'mûmun namazının imamın namazına bağlı olduğudur. Bu da şu anlama gelmektedir: İmamın namazının fasid/geçersiz olmasıyla me'mûmun namazının fasid; imamın namazının geçerli olmasıyla da me'mûmun namazının geçerli olmasıdır.*"²⁹ Aslında imam-me'mûm ilişkisinde Debûsî'nin bu ifadesi, Hanefî mezhebinin yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki ifadelerden hareketle Hanefî mezhebinin (mana bakımından) imamet anlayışı hem fikhî hem de siyasi yönlüdür. Aslında Hanefî mezhebinin bu yaklaşımı söz konusu kavramın hem siyasi hem de fikhî alanında kullanılmış olmasına dayanmaktadır. Nitekim İbn Âbidîn (öl. 1252/1836) imametinin amme hukuku ile fıkıh alanındaki konumuna değindikten sonra amme hukukundaki imamet isminin, ittiba ve iktidâ konusunda namazdaki (fıkıhtaki)

²⁷ Kâsânî, *Bedâ'î*, 1/226-227; Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/70; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâ'ik*, 1/251; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2/289.

²⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/71-72.

²⁹ Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ Debûsî, *Te'sîsü'n-nazar* (Beyrut: Dâru İbn Zeydûn, ts.), 107.

imamete benzediğini vurgulayarak sözünü ettiğimiz hususa dikkat çekmektedir.³⁰ Ayrıca cuma namazının sıhhati için diğer mezheplerden ayrı olarak Hanefî mezhebi, idari bir kontrolü şart koşmaktadır.³¹ Şöyle ki cuma namazı, büyük cemaatle kılındığı ve hutbe ile topluma hitap edildiğinden bu namazın sosyal ve toplumsal boyutu bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre, toplumun selameti için böyle ulvi bir ibadet ancak devlet kontrolünde eda edilebilir. Zira devletin dâhili olmadan toplumda önemi yüksek olan bu ibadeti kaldırmak adına birbiriyle mücadele edenler olacaktır ki bu da huzursuzluğa, kargaşaya ve hatta kavgaya neden olacaktır.³² Dolayısıyla Cuma namazını kaldıracak kişinin devlet tarafından tayin edilmesi hem olası kargaşayı önlemek hem de imam üzerinden toplumsal hâkimiyeti sağlamak adına önemlidir.

Hanefî mezhebinin cuma namazı için devlet iznini şart koşmasıyla ilgili elbette siyasi gerekçe dışında nakli ve aklî deliller de bulunmaktadır.³³ Ancak burada üzerinde durduğumuz husus Hanefî mezhebinin imamlığa yüklediği anlamın sadece fikhî yönünün olmadığı bunun yanında siyasi etkisinin de bulunduğunu ortaya koymaktır. Böylece “Devlet temsilcinin izni şart koşulması” ilkesine bağlı olarak meydana gelen bu durum fıkıh-siyaset ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmelidir.

1.2. Mâlikî Mezhebi

Mâlikî mezhebine göre fıkıh bilgisi bakımından en iyi olan kişi imam olmalıdır. Zira imamlık için en önemli vasıf fıkıh bilgisidir.³⁴ Imamlığa en layık olmanın şartı konusunda Mâlikî mezhebi, Hanefî mezhebine benzemektedir. Zira Hanefî mezhebine göre de imamlık, fıkıh ilmi bakımından en bilgili olan kişinin hakkıdır. Bununla birlikte Mâlikî mezhebine göre sürekli özrü bulunan

³⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2/277.

³¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/82; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 2/250-252.

³² Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/261.

³³ Bkz. Recep Çetintaş, “Hanefîlerin Cuma Namazını Devlet Başkanı veya İzin Verdiği Kimselerin Kaldırması Şartıyla Kayıtlanmasına Usûlî Bir Bakış”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2014), 207-240.

³⁴ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1419), 1/85; Ebu'l-Velid b. Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd b. Muhammed el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1428/2008), 1/162.

bir kimsenin (mekruh olmakla birlikte) cemaate imamlık yapması caizdir.³⁵ Bu yönüyle Mâlikî mezhebinin konum veya derece itibarıyla imamın, cemaatten daha üstün olması şartını aramadığı anlaşılmaktadır. Bu düşünceyi destekleyen ifadelerden biri de mümeyyiz çocuğun imametidir. Şöyle ki Mâlikî mezhebine göre mümeyyiz çocuk, bâliğ kimselere nafile namazları (farz namazları hariç) kıldırabilir.³⁶ Dolayısıyla burun kanaması gibi sürekli bir özrün bulunması ve nafile namazı konusunda Mâlikî mezhebine göre imam, cemaatten daha düşük konumda da olabilir.

Öte yandan Hanefî mezhebindeki “*İmamın namazı cemaatin namazını tazammum eder.*” kuralının Mâlikî mezhebi için tam anlamıyla geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Mâlikî mezhebinde me'mûmun namazının imamın namazına bağlı olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bununla birlikte mezhepteki genel kanaat, sehven abdestin bozulması (imamın abdestsiz olduğu unutulması) dışında me'mûmun namazı imamın namazına bağlı olduğu yönündedir.³⁷ Hatta bu durum, “*Unutularak abdestsiz namaz kıldırmanın dışında imamın namazının geçersiz olması, me'mûmun da namazının geçersiz/batıl olması demektir.*”³⁸ şeklinde ifade edilmiştir.

İmam-me'mûm ilişkisine bakıldığında Mâlikî mezhebinde me'mûmun namazının bütün hallerde imamın namazına bina edilmediği görülmektedir. Dolayısıyla imam-me'mûm arasındaki irtibata ilişkin Mâlikî mezhebinin yaklaşımının Hanefî mezhebinde olduğu kadar keskin olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte Mâlikî mezhebinde imam-me'mûm irtibatının tam olmasa da ekseriyetle sağlandığı söylenebilir.

³⁵ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafе Desûkî, *Hâşiye 'ale's-şerhi'l-kebîr* (İhyâu Kutubi'l-Arabiyye, ts.), 1/330; Habîb b. Tâhir, *el-Fıkhü'l-Mâlikî ve edilletühu* (Beyrut: Müessesetü'l-Meârif, 2007), 1/315.

³⁶ Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-fıkhîyye* (Beyrut, 1979), 48; Muhammed Sekhâl Meccâcî, *el-Muhezzeb mine'l-fıkhî'l-Mâlikî ve edilletih* (Dımaşk: Daru'l-Kalem, 1431/2010), 1/146.

³⁷ Hattâb er-Ruaynî, *Mevâlibü'l-celîl*, 2/417.

³⁸ Habîb b. Tâhir, *el-Fıkhü'l-Mâlikî*, 1/314.

1.3. Şâfiî Mezhebi

Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde olduğu gibi Şâfiî mezhebine göre de fıkıh bilgisi iyi olan kişi imamlığa en layıktır.³⁹ Bununla birlikte imam-me'mûm ilişkisinde Şâfiî mezhebinin yaklaşımı Hanefî ve Mâlikî mezheplerinden farklıdır. Diğer bir ifadeyle Şâfiî mezhebine göre, me'mûmun namazı imamın namazına bina edilemez.

Bu meyanda Şâfiî mezhebinde imam-me'mûm irtibatında me'mûmun namazı, imamın namazına bağlı olmadığını açıkça destekleyen örneklerden biri kişinin imama tabi olduktan sonra imamdan ayrılma meselesidir. Şöyle ki, Şâfiî mezhebine göre bir kimse imama uymaya niyet edip iftitah tekbirini aldıktan sonra namaz esnasında imamdan ayrılarak namazını tek başına tamamlamaya niyet edebilir. Şâfiî mezhebine göre kişinin cemaatle namaz kıldığı esnada özür⁴⁰ sebebiyle imamdan ayrılarak namazını tamamlaması caiz, özürsüz bir şekilde imamdan ayrılması ve namazını tamamlaması ise kerahetle caizdir.⁴¹

Ayrıca Şâfiî mezhebinde me'mûmun imama tabi olması hususunda aslo-lan fiili uyumdur, sözlü uyum şart değildir.⁴² Bu anlamda kıraat ve teşehhüdde me'mûm, imamın önüne geçebileceği gibi imamdan sonra gecikmeli de olabilir. Aslında bu durum dahi Şâfiî mezhebinde imam ile me'mûm arasındaki namaz irtibatının diğer mezheplerdeki gibi olmadığı ve Şâfiî mezhebine göre *İmamın namazı cemaatin namazını tazammum etmediği* anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu

³⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/301-302; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn*, thk. Abdulhamîd Sukhâl - Eymen Hırakî (Dimaşk: Dâru'l-Hidâye, 1431/2010), 126; Muhammed ez-Zührî Ğamrâvî, *es-Sirâcû'l-Velhâc 'ala metni'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 71; Büceyrimî, *el-Buceyremi 'alâ şerhi'l-Hatîb el-müsemmâ Tühfetü'l-Habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb*, 2/140.

⁴⁰ Me'mûmun hasta veya zayıf olduğu ya da acil bir işi bulunduğu halde imamın namazı uzatması, imamın kunut duasını veya birinci tahiyyat gibi bir sünneti terk etmesi veya imamın hızlı okumasına bağlı olarak me'mûmun kendisine yetişememesi gibi durumlar özürlü haller sayılmıştır. Bkz. Ebû'l-Mehâsin Fahrülsîlâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb fi fîrû'ı mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, thk. Tarık Fethi Seyyid (Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 2/31-32; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîp eş-Şirbînî el-Kâhiri Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc*, thk. Muhammed Bekr İsmail (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 1/511-512.

⁴¹ Şâfiî, *el-Ümm*, 2/304, 2/350; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 2/267.

⁴² Büceyrimî, *el-Buceyremi 'alâ şerhi'l-Hatîb el-müsemmâ Tühfetü'l-Habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb*, 2/151.

hususta imam Şâfiî'ye göre me'mûmun namazının imamın namazına bağlı olmadığını ve dolayısıyla her musallinin kendi adına namaz kıldığını belirten Zencânî (öl. 656/1258) Şâfiî mezhebinin yaklaşımını ortaya koymak üzere şu ifadelerde bulunmaktadır: “İmam ile me'mûm arasında bir ortaklık söz konusu değildir. Bilakis eda ve hüküm açısından herkesin namazı kendisinedir. Ayrıca imama tabi olmanın manası, zahiri/görünen fiillerde tabi olmaktır.”⁴³

Öte yandan Şâfiî mezhebi, imam-cemaat ilişkisinde konum itibarıyla imamın üstünlüğünü şart koşmadığı görülmektedir. Nitekim Şâfiî mezhebine göre, namazı tekrar etmeyecek derecede özür sahibi biri, özrü bulunmayana imamlık yapabilir. Hakeza teyemmüm sahibi su ile abdest almış kişiye, mümeyyizin bâliğ olmuş kişilere, âmânın görenlere imamlık yapması Şâfiîlere göre caizdir.⁴⁴

Şâfiî mezhebine göre cemaatle kılınan namazlarda aslolan namazın zahiri yönü olduğundan imam ile me'mûm arasında fiili irtibatın olması zorunludur. Bu sebeple Şâfiîler, me'mûm kimsenin rükû ve secde gibi eylemlerinde imamı geçmemeye veya imamdaki sonra gecikmemeye özen göstermelidir. Ancak niyet, kıraat ve teşehhüd gibi sözlü uyumu Şâfiî mezhebi şart koşmamıştır.⁴⁵ Şâfiî mezhebinin imam-me'mûm ilişkisine yönelik yaklaşımı esas alındığında Şâfiî mezhebine göre imam ile me'mûm arasında mutlak bir irtibatın bulunmasının şart olmadığı görülmektedir.

1.4. Hanbelî Mezhebi

İmamlığa en layık kişinin taşınması gereken özellik noktasında Hanbelî mezhebinin yaklaşımı diğer üç mezhepten farklıdır. Nitekim diğer üç mezhebe göre imamlığa en layık kişi fıkıh bilgisi en iyi olandır, ancak Hanbelî mezhebine göre Kur'ân'ı en iyi okuyan imamlığa daha layıktır. Bu anlamda Hanbelî mezhebine göre imamlıkta Kur'ân'ı iyi okuyan, fıkıh bilgisi iyi olana tercih edilir.⁴⁶

⁴³ Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû'*, 102.

⁴⁴ Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*, 124-125; Ğamrâvî, *Sirâcü'l-Vehhâc*, 70; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/483; Büceyrimî, *el-Buceyremi 'alâ şerhi'l-Hatîb el-müsemnâ Tühfetü'l-Habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb*, 2/136-139.

⁴⁵ Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*, 130-131.

⁴⁶ Ebü'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh el-Bağdâdî Hırakî, *Muhtasarü'l-Hırakî*, ed. Muhammed Zühreyyr eş-Şâviş (Dimaşk: Müessesetü Dâri's-Selâm, 1413/1993), 29; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-

Bu minvalde Hanbelî mezhebinin cumhurdan ayrıldığı diğer bir husus adalet vafıdır. Hanbelî mezhebine göre, imamlık yapacak kişinin adalet sahibi olması şarttır. Dolayısıyla Hanbelîlere göre bir kimsenin fasık imama uyması caiz değildir.⁴⁷

İmam ile me'mûm ilişkisinde Hanbelî mezhebinin yaklaşımı daha çok Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine yakın olduğu söylenebilir. Örneğin Hanbelî mezhebi, me'mûmun kıraat yükümlülüğü konusunda Mâlikî mezhebiyle aynı görüşte iken, namaz anında me'mûmun imamdan ayrılarak namaza tek başına devam etmesi konusundaki yaklaşımı ise Şâfiî mezhebine yakındır. Yukarıda geçtiği üzere Şâfiî mezhebine göre me'mûm iftitah tekbirinden sonra özürle veya özürsüz bir şekilde imamdan ayrılabilir. Bu hususta Hanbelîler, özrü şart koşarak özür sebebiyle me'mûmun imamdan ayrılabilirliği kanaatindedirler.⁴⁸ Ayrıca Şâfiî mezhebinde olduğu gibi Hanbelî mezhebi de imam ile me'mûm arasında niyet uyumunu şart koşmuyor.⁴⁹

İmam-me'mûm ilişkisinde cumhurdan ayrı olarak Hanbelî mezhebi, imam için imamlık niyetini şart koşturmaktadır.⁵⁰ Zira Hanbelî mezhebine göre cemaatin oluşması, niyete dayanmaktadır. Bu anlamda imamın, imamlığa niyet etmeden cemaate namaz kıldırması sahih değildir.⁵¹

Cumhurda olduğu gibi Hanbelî mezhebi de imam ile me'mûm arasında fiili uyumu şart koşturmaktadır. Bu hususta İbn Kudâme (öl. 620/1223) "Me'mûm

Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî (Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968), 2/135; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hırakî*, thk. Halîl İbrâhim Abdülmün'im (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002), 1/233.

⁴⁷ Hırakî, *Muhtasaru'l-Hırakî*, 29; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Kâfi*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Riyad: Dâru Âlemi Kutub, 1997), 1/293-194; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 1/237.

⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/289-290; Ebû'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh b. el-Hadır el-Harrânî İbn Teymiyye, *el-Muharrer fi'l-fikh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel ve me'ehu en-Nüket ve'l-fevâ'idî's-seniyye 'alâ müşkili'l-Muharrer* (Riyad: Vizaretü's-Şuûni'l-İslamiyye ve'l-Evkaf ve'd-Da' ve ve'-İrşâd, 1984), 1/96.

⁴⁹ Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 1/236.

⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/289.

⁵¹ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/289; İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/101.

imama tabi olmalıdır. İmamın her fiilinden sonra me'mûm da aynısını yapmalıdır." diyerek⁵² bu hususa dikkat çekmektedir. Aslında imamın namazı ile me'mûmun namazı arasındaki ilişkide Hanbelî mezhebinde tam bir ittifakın olduğu söylenemez. Bununla birlikte mezhepte genel kanaatin me'mûmun namazının imamın namazına bağlı olduğu yönündedir. Nitekim İbn Müflih (öl. 763/1362) "Bu konuda mezhep içinde ihtilaf bulunmaktadır. Tahric yoluyla me'mûmun namazını, imamın namazına bağlı olduğunu ve dolayısıyla imamın namazının geçersiz olduğunda me'mûmun namazının da geçersiz olacağını kabul edenler vardır. Bununla birlikte musannife⁵³ göre, imamın namazının geçersiz olması me'mûmun namazının geçersiz olmasını gerektiriyor."⁵⁴ ifadelerinde bulunarak bu konuya yönelik mezhep içinde ihtilafın bulunduğunu belirtmektedir.

Görüldüğü üzere Hanbelî mezhebi, imamlık yapacak kişinin sahip olması gereken şartlar noktasında diğer hukuk ekollerine göre kısmen (özellikle imamın adaletli olması ve kıraatin fıkıh bilgisine tercih edilmesi gibi konularda) farklı düşünmektedir. Bununla birlikte Hanbelî mezhebinin, imam-me'mûm ilişkisinde Mâlikî ve Şâfiî mezhepleri arasında bir yaklaşım sergilediğini söylemek mümkündür.

Mezheplerin imamet anlayışının şekillenmesinde namaza ilişkin fûrû meselelerinin etkisi yadsınamaz. Bu sebeple imam-me'mûm irtibatına dair bazı meseleleri inceleyerek mezheplerin bu konudaki yaklaşımlarını ve sebeplerini tespit etmeye gayret göstereceğiz.

2. İmam-Me'mûm İlişkisi

İmam-me'mûm ilişkisi özelinde mezheplerin imamet düşüncesinin oluşumunda etkisi bulunan ve hükmü mezhepler arasında tartışma konusu olan belli meseleler üzerinde duracağız. Söz konusu meselelerin hükmüne yönelik mezheplerin görüşü ve bunun imamet düşüncesine etkisi ile iktifa edeceğiz.

⁵² İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/292.

⁵³ Muhtemelen burada kastedilen kişi İbn Teymiyye'dir. Zira İbn Müflih, bu açıklamayı *en-Nüket* adlı eserinde yapmıştır ve onun bu eseri ise İbn Teymiyye'nin "el-Muharrer" isimli eserinin şerhidir.

⁵⁴ İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/97-99.

2.1. Me'mûmun Kıraat Yükümlülüğü

Kıraat, namazın önemli rükünlerinden biridir. Öyle ki İslâm hukuk ekolleri, imamet için kıraat bilgisini şart koşmuşlardır. Kıraat, namaz kılan kimse-
nin kıyam/ayaktayken “Kur’ân’dan okuması gereken asgari miktarının okuması”
demektir.⁵⁵ Kur’ân’dan okuması gereken kıraatin asgari miktarında ve mahiye-
tinde (Fatiha suresi veya başka surelerinin okunmasında) mezheplerin ihtilafı
bulunmaktadır.⁵⁶ İslâm hukuk ekolleri, kişinin tek başına kıldığı namazlarda
kıraat yükümlülüğünün gerekliliğinde ittifak ettiği halde, me'mûmun kıraat
yükümlülüğünde görüş ayrılığı yaşamıştır.⁵⁷

Hanefî mezhebine göre imama tabi olan kimsenin kıraat yükümlülüğü
yoktur. Daha açık bir ifadeyle Hanefî fukahâsına göre, kıraatin açık veya gizli
okunduğu namazlarda me'mûm ayrıca kıraatte bulun(a)maz.⁵⁸ Hanefî mezhe-
bine göre me'mûmun kıraati mekruhtur. Zira me'mûm, imama tabi olduğun-
dan imamın kıraati onun için de geçerlidir.⁵⁹ Hanefî mezhebinin bu görüşü,
konu hakkındaki “Kim imamın arkasında namaz kılarısa imamın kıraati onun da kı-
raatidir.”⁶⁰ ve “İmam kendisine uyulmak için imam yapılmıştır. O tekbir aldığında siz

⁵⁵ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/354.

⁵⁶ Söz konusu ihtilaflar çalışmamızın kapsamı dışında olduğu için bu ihtilaflara ayrıca değinilmeyecektir. Mezkûr ihtilaflar için bkz. Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 2/26; Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/160; Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, 1/175; Altun, “Evzâi Ve Hanefî Fakihlerin Görüşü Bağlamında Namazda Kıraat ve Me'mûmun Kıraati”, 281-285.

⁵⁷ Me'mûmun kıraati hakkında aşağıda da görüleceği üzere çok sayıda rivayet bulunmaktadır ve bu rivayetler haber-i vâhid konumundadır. Mezkûr rivayetlerin manaya delaleti ve bu rivayetlerle amel etmede İslâm hukuk ekollerinin yaklaşımları farklı olmuştur. Nitekim mezheplerin haber-i vâhid ile amel etmek için benimsedikleri şartlar farklıdır. Mezheplerin haber-i vâhid ile amel etmede benimsedikleri şartlar için bkz. Tacettin Çetintürk, “Mezheplerin Haber-i Vâhid ile Amel Etmek İçin Benimsedikleri Şartlar ve Bu Şartların Hükümlere Etkisi -Kitâbu'l-Cenâiz Özelinde-”, *Van İlahiyat Dergisi* 9/15 (2021), 65-72.

⁵⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/72; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâ'ik*, 1/195.

⁵⁹ Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/160.

⁶⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.), “İkâme”, 13.

de tekbir alın, okuduğunda susun."⁶¹ rivayetlerine dayanır.⁶² Bu rivayetleri esas alan Hanefî mezhebine göre, imamın kıraati me'mûmun kıraati sayıldığı için me'mûmun ayrıca kıraat yükümlülüğü yoktur. İbn Âbidîn bahsi geçen rivayetleri şu şekilde değerlendirmektedir: "*Hadiste murad edilen, Şâri'in, me'mûmun kıraatini yasaklayarak, imamın kıraati me'mûm için yeterli gördüğüdür.*"⁶³

Hanefilere göre me'mûmun kıraat yükümlülüğünün bulunmamasının ve mezhebin bu şekilde görüş beyan etmesinin özünde zikri geçen rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetler sebebiyle Hanefî mezhebinde imam ile me'mûm arasında sıkı bir irtibatın hasıl olduğu görülmektedir. Ayrıca bu durum Hanefî mezhebinde imam ile me'mûm arasında tam bir uyum, mutabık ve müşareket olduğunu göstermektedir.

Hanefî fakihleri, imamın kıraati, me'mûmun da kıraati sayıldığını açıkça belirtmişlerdir. Nitekim Kâsânî, mezhebinin görüşünü ortaya koyacak şekilde me'mûmun kıraat yükümlülüğünün bulunmadığını şöyle ifade etmektedir: "*Kıraat bir rûkündür. Bu rûknü imam, cemaat adına fiilen yerine getirir. Böylece imamın kıraati cemaatin kıraati haline gelir.*"⁶⁴ Benzer ifadelerde bulunan İbn Nüceym ise "*Kim kâri bir imama tabi olursa, imamın kıraati kendisinin de kıraati olur.*"⁶⁵ değerlendirmesinde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ifadelerden Hanefî mezhebinin me'mûmun kıraatinin, imamın kıraatine tabi olduğu ve me'mûm için kıraat yükümlülüğünün bulunmadığı yönündeki görüşünün temelinde, konu hakkındaki rivayetlerin bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Şâfiî mezhebine göre, sesli ya da sessiz (fark etmeksizin) kıraatin yapıldığı tüm namazlarda me'mûmun kıraat yükümlülüğü bulunmaktadır.⁶⁶ Şâfiî

⁶¹ Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebû Dâvûd*, nşr. İzzet Ubeyd ed-De'as ve Adil es-Seyyid (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997), "Salât", 69 (No. 604); İbn Mâce, "İkâmetü's-salavât", 13 (No.846).

⁶² Hanefî mezhebinin bu konudaki esas aldığı diğer rivayetler için bkz. Çiftçi, "Hanefî Mezhebi ve Buhârî Rivayetleri Çerçevesinde İmama Uyan Kişinin Fatiha Okuması", 28-45; Altun, "Evzâî Ve Hanefî Fakihlerin Görüşü Bağlamında Namazda Kıraat ve Me'mûmun Kıraati", 285-287; Yenidoğan, "Namazda İmama Uyan Kimsenin (Me'mûmun) Kıraati", 1058-1060.

⁶³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2/134.

⁶⁴ Kâsânî, *Bedâ'î*, 1/160.

⁶⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/641.

⁶⁶ Rüyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 2/263; Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî Gazzâlî, *el-Vecîz*, thk. Ali Muavvaz - Adil Abdülmevcûd

mezhebinin me'mûmun kıraat yapmasının gerekliliği hakkındaki görüşü "Fatihâ suresini okumayan bir kimsenin namazı olmaz."⁶⁷ ve "Kıraatsiz namaz olmaz"⁶⁸ rivayetlerine dayanmaktadır. Zikri geçen rivayetleri esas alan Şâfiî mezhebine göre, namazın her rekâtında Fatihâ'nın okunması farzdır. Hatta imam ve me'mûmun kendi sorumluluklarında eşit olduğu ilkesinin bu düşünceden hareketle oluştuğunu söylemek mümkündür.⁶⁹

Öte yandan Şâfiî mezhebine göre imamın kıraat yapması me'mûmun kıraat yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Zira imam gibi me'mûm da bu rükünden sorumludur ve bizzat yerine getirmesi gerekir.⁷⁰ Bu hususta Zencânî, edâ ve hüküm yönünden imam ile me'mûmun her biri kendi namazında olduğu ve bu sebeple imama uyma, me'mûmdan Fatihâ okumasını düşürmediğini belirtmektedir.⁷¹

Zikri geçen rivayetler sebebiyle Şâfiî mezhebine göre me'mûmun kıraatinde imam ile me'mûm arasında bir ortaklık söz konusu değildir. Dolayısıyla Şâfiî mezhebinde me'mûmun namazı, imamın namazına bağlı olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Mâlikî mezhebinin, me'mûmun kıraat yükümlülüğü konusunda Hanefî mezhebi ile Şâfiî mezhebinin görüşleri arasında bir tutum sergilediği görülmektedir. Şöyle ki, Mâlikî mezhebine göre imamın cehrî (açıktan) okuduğu namazlarda me'mûmun kıraat yükümlülüğü düşer. Bununla birlikte hafî (gizli)

(Beyrut: Dârü'l-Arkam, 1418/1997), 1/166; Büceyrimî, *el-Buceyremi 'alâ şerhi'l-Hatîb el-müsemmâ Tühfetü'l-Habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb*, 2/20.

⁶⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre el-Ca'fi Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (İstanbul: Mektebetü'l-İslamiyye, ts.), "Kitabu's-Salât", 95.

⁶⁸ Buhârî, "Cuz'u kırâati halfe imâm", 40 (No. 99); Ebû'l-Hüseyin b. el-Haccâc el-Kuşayrî en-Nisâbü'rî Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2000), "Salât", 42 (No.397).

⁶⁹ Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 2/297.

⁷⁰ Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habib b. el-Basrî Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvız - Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1999), 2/142; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, thk. Muhammed ez-Zühaylî (Beyrut: Dâru Kalem, 1417-1996), 1-2/244.

⁷¹ Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû'*, 103.

okunan namazlarda ise me'mûmun kıraat yapması müstehaptır.⁷² Böylece me'mûmun kıraati hususunda Mâlikî mezhebinin, Fatiha'nın açıktan okunduğu namazlarda Hanefî mezhebine, gizli okunduğu namazlarda ise Şâfiî mezhebine yakın bir görüş belirttiği söylenebilir.

Mâlikî mezhebinin bu konudaki delilleri “İmamın arkasındaki (namazlar) harîç Fatiha'nın okunmadığı her namaz eksiktir.”⁷³ ve Hz. Peygamber (s.a.s.) cehri (sesli) olarak okuduğu bir namazdan çıktıktan sonra: “Benimle beraber demin biriniz okudu mu?” diye sordu. Biri 'Evet, ben (okudum) ya Rasûlallah', dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.) “Ben diyorum ki: Ne diye Kur'an benden alınmak isteniyor.” dedi.⁷⁴ rivayetleridir. Mâlikî mezhebi, birinci rivayeti esas alarak kişi tek başına namaz kıldığında kıraatin kendisine gerekli olduğunu kabul etmektedir. İkinci rivayete göre ise imamın açıktan okuduğu namazlarda me'mûmun ayrıca okuma yükümlülüğü bulunmamaktadır.

Me'mûmun kıraat yükümlülüğü konusunda Maliki mezhebinin görüşü konu hakkındaki rivayetlere dayanmaktadır. Nitekim İbn Rüşd, me'mûmun kıraat yükümlülüğüne değinirken hem Mâlikî mezhebinin hem de diğer mezheplerin görüşlerini ele aldıktan sonra mezheplerin bu konudaki ihtilaflarının ilgili rivayetlere dayandığını ifade etmiştir.⁷⁵

Hanbelî mezhebi ise Mâlikî mezhebine yakın bir görüş belirtmiştir. Hanbelî mezhebine göre, me'mûmun kıraat yükümlülüğü imamın sesinin duyulmasına bağlıdır. İmamın sesini duyan me'mûm, ayrıca kıraatte bulunmaz. Bununla birlikte imamın sessiz okuduğu namazlarda veya sesli okuduğu halde

⁷² Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî Kâdî Abdülvehhâb, *İ. elİşrâf 'alâ nüketi mesâ'ili'l-hilâf*, ed. Habib b. Tâhir (Dâru İbn Hazm, 1420/1999), 1/236-240; Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdîrrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî İbn Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât 'alâ mâ fi'l-Müdevoene min gayrihâ mine'lümmehât*, ed. Abdülfettâh Muhammed Hulv (Beyrut: Dâru'l Ğarbi'l-İslâmî, 1999), 1/179; Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl*, 2/213-214; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-şerhi'l-kebîr*, 1/237.

⁷³ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1422/2001), 2/1114 (No. 1241).

⁷⁴ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzâk, *el-Muşannef fi'l-ğadîs* (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2015), 2/415 (No. 2855); Ebû Dâvûd, “Salât”, 2 (no: 137).

⁷⁵ Daha önce Hanefî ve Şâfiîlerin konuya ilişkin görüşlerinin dayandığı rivayetlere yer verildiği için burada ayrıca değinilmeyecektir.

me'mûm duyamayacak durumdaysa me'mûmun kıraat yapması esastır.⁷⁶ "Hanbelî mezhebinin bu konudaki dayanağı, Mâlikî mezhebinin de istidlâl ettiği: "Kıraati hafî yaptığımda benimle kıraat edin, cehrî yaptığımda ise kimse benimle kıraatte bulunmasın."⁷⁷ şeklindeki rivayet ile "Kur'ân okunduğu zaman, onu dinle-yin ve sessiz durun..."⁷⁸ ayetidir.

Hanbelî mezhebine göre, imamın cehrî kıraati me'mûmun da kıraati sayılır.⁷⁹ Bu konuda İbn Teymiyye (öl. 652/1254), imamın kıraati cehrî okuduğu namazlarda me'mûmun susup, imamı dinlemesinin vacip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca İbn Teymiyye, me'mûmun kıraat yükümlülüğünün bulunmadığı durumlar için "İmamın kıraati, kendisinin de kıraatidir." gerekçesini ileri sürmektedir.⁸⁰ Sonuç olarak Hanbelî mezhebine göre imamın hafî kıraatte bulunduğu namazlarda me'mûmun kıraat yükümlülüğü bulunurken, kıraattin cehrî olduğu namazlarda ise yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ancak cehrî kıraatte me'mûm, imamın sesini duy(a)mazsa kıraat kendisine farz olur. Dolayısıyla Hanbelî mezhebinde me'mûmun kıraat yükümlülüğünü belirleyen kriterin, -me'mûmun işitip işitmediği açısından- imamın sesi olduğu söylenebilir.

2.2. İmam ile Me'mûmun Niyetlerinin Farklı Olması

Fıkıh mezhepleri arasında namaza ilişkin önemli ihtilaflardan biri de niyettir. Aslında niyetin namazın şartlarından biri olduğu konusunda mezhepler ittifak halindedir. Burada sözünü ettiğimiz görüş ayrılığı ise imam ile muktedirinin niyetlerinin farklı olması meselesidir.

⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/246; Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed Bahâüddîn el-Makdisî, *el-'Udde Şerhu'l- 'Umde*, ed. Ahmed b. Alî (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1424/2003), 78; Mansûr b. Yûnus b. Selâhiddîn Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ'* (Suudi Arabista: Vizâretü'l-Adl, ts.), 3/164.

⁷⁷ Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/126 (No. 1265); Ayrıca bkz. Yenidoğan, "Namazda İmama Uyan Kimsenin (Me'mûmun) Kıraati", 77-78.

⁷⁸ el-A'râf 7/204.

⁷⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, ed. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 15/258 (No. 9438); İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/41; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed 'Avâme (Beyrut: Müessesetü'r-reyyân, 1418/1997), 2/7.

⁸⁰ İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/70.

Hanefî mezhebine göre me'mûmun namazı, imamın namazına bağlı olduğundan hüküm bakımından me'mûmun niyet ettiği namaz, imamın namazıyla aynı veya imamın namazından daha düşük derece olmalıdır. Bu anlamda Hanefilere göre farz namazını kılan, nafîle namazını kılanı tabi olamaz. Ancak nafîle kılan, farz kılanı uyabilir. Aynı şekilde nafîle namazına niyet eden, kendisi gibi nafîle namazına niyet edene tabi olması caizdir.⁸¹ Aslında Hanefî mezhebi burada muktedînin namazının, imamın namazına bina edilmesi hususunu gözetmiştir. Bu gerekçeye binaen Hanefî mezhebi, farz niyetin nafîle niyete uymasının caiz olmadığını görüşündedir.⁸²

Öte yandan Hanefî mezhebi, imam-me'mûm ilişkisinde tam bir ortaklık ve uyum şartı ileri sürdüğünden söz konusu mezhebe göre imam ile me'mûmun niyet ettikleri farz namazlarının dahi aynı olması gerekir. Bu anlamda Hanefî mezhebine göre, farz namazını kılan kimsenin, farklı bir farz namazına niyet eden kimseye uyması caiz değildir. Bu hususta Merğînânî (öl. 593/1197), iktidâda ortaklık ve uyumun olması gerektiğini belirttikten sonra kılınacak iki farklı farz namazda bu şartların sağlanmadığını gerekçe göstererek iktidânın caiz olmadığını ifade etmektedir.⁸³

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hanefî mezhebi, imam-me'mûm ilişkisinde kuvvet- zayıflık ilişkisini esas almıştır. Hanefî mezhebi, bu usûl-i dayanak sebebiyle imama uyacak kimsenin niyeti, imamın niyetinden daha kuvvetli olmayacağını, bununla birlikte onun niyeti imamın niyetiyle aynı (ki farklı farz namazların olmaması gerekir) veya imamın niyetinden daha zayıf olması gerektiğini kabul etmektedir. Nitekim Hanefî fukahâsından Mevsilî (öl. 683/1284), sıhhat ve fesad bakımından me'mûmun namazı, imamın namazına bina edildiğini bu sebeple zayıfın (nafîlenin) güçlüye (farza) tabi olmasının caiz olduğunu, ancak güçlünün zayıfa tabi olmasının ise caiz olmadığını belirtmektedir.⁸⁴

Şâfiî mezhebine göre, imam ile me'mûmun niyetlerinin aynı olması zorunlu değildir. Bu bakımdan Şâfiîlere göre, farz namazına niyet edenin, nafîle

⁸¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/72; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâ'ik*, 1/252-255.

⁸² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/59-60; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâ'ik*, 1/252-253.

⁸³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/72.

⁸⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/60.

veya kaza namazına niyet edene uyması caizdir.⁸⁵ Şâfiî mezhebinin bu konudaki dayanağı “Muaz b. Cebel’in Hz. Peygamber ile birlikte namaz kıldıktan sonra kavminin yanına dönüp onlara aynı namazı kıldırıldığı” yönündeki rivayettir.⁸⁶ Zira bu rivayete göre Muaz b. Cebel’in kıldırıldığı namaz kendisi için nafile, kavmi için ise farz hükmündedir. Dolayısıyla burada farz nafileye tabi olmuştur. Ayrıca niyet konusunda Şâfiî mezhebi, vakit birliğini de şart koşmamaktadır. Örneğin öğle namazına niyet eden kişi, sabah namazına niyet eden kişiye tabi olabilir.⁸⁷ Gazzâlî de (öl. 505/1111) “*imam ile me’mûmun niyetlerinin aynı/uyumlu olmasının zorunlu olmadığını*” belirterek⁸⁸ bu hususa dikkat çekmektedir.

Şirbinî (öl. 977/1570), Şâfiî mezhebinin bu konudaki görüşünü ifade ettikten sonra ayrıca şu gerekçeye yer vermektedir: “*Niyetlerin farklı olmasıyla namazın nizamında bir değişiklik meydana gelmez.*”⁸⁹ Gazzâlî ve Şirbinî’nin ifadelerinden imam ile me’mûm arasında sözlü bir irtibatın olmasının zorunlu olmadığı daha ziyade uyumun fiili olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Şâfiîlere göre, kılınacak namazın şekil/nizam itibarıyla uyumlu olması zorunlu olduğu için farz namazına niyet eden, güneş tutulması namazına niyet edene ve/ya cenaze namazına niyet edene uyması caiz değildir.⁹⁰ Zira sözü edilen namazların düzen (nizam) ve kılınış biçimleri birbirinden farklıdır. Dolayısıyla Şâfiî mezhebinin, imam-me’mûm ilişkisinde daha ziyade namazın düzenini yani nizamını esas aldığı ve sözlü uyumu şart koşmadığı görülmektedir. Şâfiî mezhebinin bu yaklaşımı, aynı zamanda imam-me’mûm arasında mutlak bir uyumun zorunlu olmadığını gösterir.

İmam ile me’mûmun niyetlerinin farklı olması konusunda Mâlikî mezhebinin yaklaşımının diğer hukuk ekollerine göre daha dar olduğu söylenebilir. Şöyle ki, Mâlikî mezhebi imam ile me’mûmun namazın kendisinde

⁸⁵ Zencânî, *Tahrîcû'l-fürû*, 103; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/502.

⁸⁶ Buhârî, “Kitâbu'l-Ezân”, 60 (No. 700); Müslim, “Kitâbu's-Salât”, 36.

⁸⁷ Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn*, 131; Büceyrimî, *el-Buceyremi 'alâ şerhi'l-Hatîb el-müsemma Tühfetü'l-Habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb*, 2/151.

⁸⁸ Gazzâlî, *el-Vecîz*, 1/183.

⁸⁹ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/502.

⁹⁰ Nevevî, *Minhâcû't-tâlibîn*, 131; Ğamrâvî, *Sirâcû'l-Velhâc*, 76; Büceyrimî, *el-Buceyremi 'alâ şerhi'l-Hatîb el-müsemma Tühfetü'l-Habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb*, 2/152.

birleşmelerinin şart olduğunu kabul etmektedir. Mâlikî mezhebinin bu yaklaşımına göre imam ile me'mûmun hem kılacakları namazların hem de niyetlerinin aynı olması gerekir. Örneğin öğle namazına niyet eden kişi, ikindi namazına niyet eden kişiye uyması caiz değildir.⁹¹

Öte yandan Mâlikî mezhebi, imam ile me'mûmun kılacakları namazın vasfında (edâ veya kaza) da birlik şartını esas almıştır. Bu sebeple Mâlikî lere göre kaza namazına niyet edenin, farz namazına niyet edene uyması caiz olmadığı gibi, farz namazına niyet edenin, kaza veya nafile namazına niyet edene uyması da caiz değildir.⁹² Hatta Mâlikî mezhebi namazın vasfındaki birlik şartını o kadar önemsemiş ki aynı vaktin kazası olmayan namazlarda bile imama uymanın caiz olmadığına hükmetmiştir. Bu anlamda mesela Mâlikîlere göre, Salı gününün ikindi namazının kazasını kılanın, Çarşamba gününün ikindi namazının kazasını kılanı uyması caiz değildir. Mâlikîlere göre, nafile namazına niyet eden, farz namazına niyet edene uyması sahihtir.⁹³ Mezhepler arası mukayeseli bir kitap özelliğine sahip olan *Bidâyetü'l-Müctehit* adlı eserde İbn Rüşd, me'mûmun niyeti, imamın niyetine uygunluğu konusunda mezhep imamları arasında ihtilafın bulunduğunu açıkladıktan sonra Ebû Hanife ile İmam Malik'e göre muktedînin niyeti, imamın niyetine uymasının gerekli olduğunu, İmam Şâfiî'ye göre ise uyumun zorunlu olmadığını belirtir. İbn Rüşd, mezhep imamlarının ihtilafı "*İmam kendisine uyulması için imam olmuştur.*"⁹⁴ rivayetinde geçen mananın ile Muaz b. Cebel'in Hz. Peygamber ile birlikte namaz kıldıktan sonra kavminin yanına dönüp onlara aynı namazı kıldırıldığı yönündeki rivayetin⁹⁵ mefhumunun çelişmesine dayandığını belirtmektedir.⁹⁶

Mâlikî mezhebinin "namazdaki birlik şartı" düşüncesinin imam-me'mûm irtibatını daha sıkı hale getirdiği görülmektedir. Zira bu birlik şartı sebebiyle me'mûmun niyeti imamın niyetinden bağımsız olamaz. Mâlikî mezhebinin bu

⁹¹ Desûkî, *Hâşiye 'ale's-şerhi'l-kebîr*, 1/325.

⁹² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/139.

⁹³ Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl*, 2/462-463.

⁹⁴ Buhârî, "Kitâbu'l-Ezân", 82 (No. 732); Müslim, "Kitâbu's-Salât", 19 (No. 77/411).

⁹⁵ Buhârî, "Kitâbu'l-Ezân", 60 (No. 700); Müslim, "Kitâbu's-Salât", 36 (No. 178/465).

⁹⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/139.

kanaate varılmasında elbette imam kendisine uyulmak için imam olmuştur mealindeki rivayet etkili olmuştur.

Me'mûmun niyetinin imamın niyetine uyması noktasında Hanbelî mezhebinde tam bir ittifakın olduğu söylenemez. Zira mezhep fukahâsından aynı konuda farklı görüşler bulunmaktadır.⁹⁷ Bununla birlikte genel olarak Hanbelî mezhebi, imam ile me'mûmun niyetlerinin birliği konusunda daha çok kılınacak namazın vakti ve farzın çeşidinde birlik şartını esas aldığı söylenebilir. Bu sebeple Mâlikî mezhebinde olduğu gibi Hanbelîlere göre de öğle namazına niyet eden kişinin, ikinci namazına niyet eden kişiye uyması caiz değildir. Zira sözü edilen ittibada vakit farklılığı bulunmaktadır. Hakeza Hanbelî mezhebine göre, farz namazına niyet edenin, nafîle namazına niyet edene tabi olması da caiz değildir.⁹⁸ Hanbelî mezhebinde bu konuda görüş ayrılığı olsa da mezhebin genel kanaati "*İmam kendisine uyulması için imam olmuştur.*"⁹⁹ rivayetine dayanarak, me'mûmun namazının imamın niyetine aykırı olamayacağı yönündedir.¹⁰⁰

Öte yandan Hanbelî mezhebine göre, namaz aynı olmak koşuluyla vakitler farklı olsa da ittiba caizdir. Örneğin farz namaza niyet edenin, kaza namazına niyet edene uyması veya tersi durumda yapılan ittiba caizdir. Bu konuda Hanbelî mezhebi, Mâlikî mezhebinden ayrılmaktadır. Zira Mâlikîlere göre iktidâ için vaktin de bir olması gerekir. Diğer üç mezhepte olduğu gibi Hanbelî mezhebine göre de nafîle namazına niyet edenin, farz namazına niyet edene uyması sahihtir.¹⁰¹

İmam ile me'mûmun niyetlerinin farklı olması meselesinden hareketle, Hanbelî mezhebinde me'mûmun namazının imamın niyetine bağlı değerlendirildiği görülmektedir. Hanbelî mezhebinin bu görüşte olmasını sağlayan yukarıdaki rivayettir. Dolayısıyla Hanbelî mezhebi burada imamı mutlak esas kabul edip, me'mûmun namazının geçerliliği hakkında imamın niyetiyle uyumlu olup olmadığına göre hüküm vermiştir.

⁹⁷ Bkz. İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/101; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/296.

⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/520-223; İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/101.

⁹⁹ Buhârî, "Kitâbu'l-Ezân", 82 (No. 732); Müslim, "Kitâbu's-Salât", 19 (No. 77/411).

¹⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/349.

¹⁰¹ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/96.

2.3. Mümeyyiz Çocuğun İmameti

Fukahâ, imam olacak kişi için Müslüman olmak, akıllı olmak, erkek olmak, kıraat ve namaz kıldırarak kadar fıkıh bilgisine sahip olmak gibi bazı vasıfları şart koşturmuştur. Bununla birlikte mezhepler, ergenliğe girmemiş fakat aklî dengesi yerinde ve kıraati düzgün olan mümeyyiz çocuğun imameti konusunda ihtilafa düşmüştür.

Hanefilere göre, bâliğ olmamış çocuğun kıl(dır)acağı namaz nafîle hükmündedir, cemaatin namazı ise farzdır. Dolayısıyla cemaatin namazının çocuğun namazına tabi olması caiz değildir. Nitekim Hanefî fukahâsından İbn Nüceym, çocuğun mükellefiyeti olmadığından onun kılacağı namazın nafîle hükmünde olduğunu ve dolayısıyla farz namazın nafîleye bina edilemeyeceğini ifade ederek¹⁰² bu hususa dikkat çekmektedir. Aslında Hanefî mezhebine göre çocuğun kıldıracağı namazın hükmüne bakılmaksızın bâliğ kimselere imamlık yapması caiz değildir. Mesela hem çocuk hem de cemaat nafîle namazına niyet etseler dahi yine cemaatin namazı caiz değildir. Zira çocuğun nafîle namazı ile cemaatin nafîle namazı aynı derecede değildir. Şöyle ki, çocuğun nafîle namazı bozulsa da ona kaza gerektirmez. Bu anlamda derece bakımından daha güçlü olan muktedirin/cemaatin namazı, daha zayıf olan çocuğun namazına tabi olamaz. Hatta Hanefiler, bu durumu "*Güçlü, zayıfa bina edilemez.*" şeklinde ifade ederler.¹⁰³ Bununla birlikte mümeyyiz çocuk, kendisi gibi bâliğ olmayanlara imamlık yapabilir.¹⁰⁴ Zira hem namazların hükmü hem de imam-me'mûm konum itibarıyla eşit sayılır.

Hanefî mezhebi burada imamet için akıl-bâliğ olma yani mükellefiyet şartını esas aldığı görülmektedir. İbn Âbidîn'in "*Bâliğ erkeğin imameti herkes için geçerliken, kendisi ise ancak kendisi gibi birine (bâliğ erkeğe) uyabilir.*" ifadesi¹⁰⁵, mezhebin imamet için bâliğ vasfını şart koştüğünü açıkça göstermektedir.

Öte yandan Hanefî mezhebinin imamet anlayışındaki güçlü-zayıf ilkesini bu meseledeki yaklaşımının tezahürü olarak görmek mümkündür. Çünkü

¹⁰² İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/628.

¹⁰³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/70; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/180.

¹⁰⁴ Kâsânî, *Bedâ'i*, 1/157; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/629-930; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/321-322.

¹⁰⁵ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/321.

Hanefî fukahasının da ifade ettiği üzere bâliğ kimsenin namazı farz, mümeyyizin ise nafilâ hükmündedir. Hüküm bakımından farz nafilâdan daha güçlüdür ve dolayısıyla farz (güçlü) olan zayıf (nafilâ) olana bina edilemez.

İmam-me'mûn ilişkisinde en geniş perspektife sahip olan Şâfiî mezhebi, mümeyyizin imametinde de diğer mezheplere göre çerçeveyi daha geniş tutmuştur. Bu meyanda Şâfiî mezhebine göre, mümeyyiz çocuk hem nafilâ hem de farz namazlarında imamlık yapabilir.¹⁰⁶ Şâfiî mezhebinin bu konudaki görüşü Amr b. Selime'nin "Hz. Peygamber döneminde ben henüz yedi yaşında iken imamlık yapardım." rivayetine¹⁰⁷ dayanmaktadır.¹⁰⁸

Öte yandan Şâfiî mezhebinde sıhhat veya fâsîd bakımından me'mûmun namazı imamın namazına bağlı olmadığından farz namazını kılan, nafilâ namazını kılan tabi olabilir. Zira Şâfiî mezhebine göre, farz namazına niyet edenin, nafilâ namazına niyet edene uyması caizdir. İmam Nevevî, "Farz ve nafilâ namazlarında bâliğ kimsenin mümeyyiz çocuğa uyması sahihtir, fakat (namaz kıldırma) bâliğ, mümeyyiz çocuktan daha evladır." ifadesinde bulunmaktadır.¹⁰⁹ Nevevî'nin bu ifadesine göre mümeyyiz, farz ya da nafilâ namazlarında imamlık yapabilir. Bununla birlikte kıraat ve fıkıh bilgisi bakımında mümeyyizden daha iyi veya onunla aynı seviyede olan bâliğ imamlık yapması daha makuldür.

Şâfiî mezhebinin imam-me'mûm irtibatında gözettiği husus, bu meselede açıkça görülmektedir. Bilindiği üzere Şâfiî mezhebi, me'mûmun namazının sıhhatini imamın namazından bağımsız değerlendirmektedir. Ayrıca mümeyyizin kıldıracağı namazın hükmü nafilâ olsa da Şâfiîlere göre (niyet bahsinde geçtiği üzere) farza niyet edenin, nafilâyâ niyet edene uyması caizdir. Dolayısıyla Şâfiî mezhebi, mümeyyizin namazı kendisine, me'mûmun namazı da kendisinedir anlayışıyla hareket ettiği için mümeyyizin imametini caiz görmüştür. Sonuç olarak Şâfiîlerin mümeyyizin imametini caiz görmelerinde hem ilgili rivayetin hem de Şâfiîlerin imam ve me'mûmun kendi namazlarında bağımsız olması düsturunun etkili olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁰⁶ Şirâzî, *el-Mühezzebe*, 1-2/321; Gamrâvî, *Sirâcü'l-Velhâc*, 70.

¹⁰⁷ Buhârî, "Meğâzî", 53; Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebû Dâvûd*, "Salât", 60.

¹⁰⁸ Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*, 124-125; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/483.

¹⁰⁹ Ebû Zekerriyya Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002), 158.

Mümeyyizin imameti konusunda Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerinin aynı olduğu söylenebilir. Sözü edilen iki mezhep, mümeyyizin imametini onun kıldıracağı namazın hükmüne göre değerlendirmektedir. Şöyle ki, farz namazlarında mümeyyiz çocuk, imamlık yapamaz. Zira mümeyyizin kıldıracağı namaz nafîle hükmündedir. Yukarıda da geçtiği üzere hem Mâlikî hem de Hanbelî mezhebine göre, farz namazına niyet edenin, nafîle namazına niyet edene uyması caiz değildir. Bu anlamda farz namazlarında bâliğ kimse-nin mümeyyize uyması sahih değildir.¹¹⁰

Öte yandan Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre mümeyyizin imameti, nafîle namazlarında geçerlidir. Dolayısıyla nafîle namazına niyet eden bâliğ kişinin, mümeyyiz çocuğa uyması sahihtir. Zira niyetlerin hükmü aynı (nafîle) olduğundan iktidâ caizdir. Hanbelîlerden İbn Kudâme ve Mâlikîlerden Desûkî, farz namazlarında bâliğ kimsenin mümeyyize uymasının caiz olmadığını, nafîle namazlarında ise caiz olduğunu belirttikten sonra mümeyyizin, mümeyyize farz veya nafîle namazlarında imamlık yapmasının caiz olduğunu ifade ederler.¹¹¹ Buna göre, aslolan imam ile me'mûmun niyetlerinin uyuşmasıdır. Daha açık bir ifadeyle mümeyyizin namazı nafîle hükmünde olduğundan mümeyyiz, bâliğ kişiye nafîle namazlarında imamlık yapabilir, fakat farz namazlarında yapamaz. Sözü edilen iki mezhebin mümeyyizin imametini bu minvalde değerlendirdiklerini söylemek mümkündür.

Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri mümeyyizin imametinde namazın hükmüne göre görüş belirttikleri görülmektedir. Bu gerekçeden hareketle farz namazlarında mümeyyizin imameti caiz değilken, nafîle namazlarında ise caizdir. Ayrıca imamın hali de bu meselenin hükmünde etkili olmuştur. Nitekim mümeyyiz, imametın şartlarını yerine getirmede tam ehliyet sahibi olmayabilir. Bu minvalde İbn Kudâme mümeyyizin imametini değerlendirirken, imametın olgun bir vaziyet olduğunu, mümeyyizin ise bu vaziyette olmadığını ve dolayısıyla (bâliğ) erkeklere imamlık yapamayacağını ifade eder. Ayrıca namazın şartlarını yerine getirmede veya hafî kıraatte mümeyyizden emin

¹¹⁰ İbn Teymiyye, *el-Muharrer*, 1/103; Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl*, 2/422; Yusuf Çınar, *İslam Hukukunda Mümeyyizin Tasarrufları*, ed. Mustafa Arasoğlu (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2022), 57.

¹¹¹ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 1/295-296; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-şerhi'l-kebir*, 1/329.

olunamayacağını zikreder.¹¹² Dolayısıyla mümeyyizin imametine ilişkin Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin yaklaşımında namazın hükmü ve imamet hali olan olgunluk durumunun etkili olduğunu söylememiz mümkündür.

2.4. İmamın Namazının Geçersiz Olmasıyla Me'mûmun Namazının Hükmü

Hadesten taharet, namazın şartlarından biridir. Namaz esnasında imamın abdestinin bozulması durumunda imam, namazdan ayrılır. İmama tabi olan cemaat ise yeni bir imam ile kaldığı yerden namazına devam eder.¹¹³ Bu konuda mezhepler ittifak halindedir. Mezheplerin bu konudaki ihtilafı, imamın abdestsiz veya cünüp iken namaz kıldırması meselesidir. Şöyle ki imamın abdestsiz ya da cünüp olduğu halde (bilerek veya unutarak) namaz kıldırması durumunda me'mûmun namazının geçerliliği konusunda mezhepler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır.

Hanefî mezhebi önceki meselelerde olduğu gibi bu meseleyi de me'mûmun namazını, imamın namazına bağlı olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda Hanefî mezhebine göre imam, abdestsiz veya cünüp olarak namaz kıldırır ve me'mûmun namazdan sonra imamın bu durumunu öğrenirse namazını yeniden kılmalıdır.¹¹⁴ Zira Hanefî mezhebine göre, imamın namazı sıhhat ve butlan bakımından me'mûmun namazını ihtiva etmektedir. İmamın namazının bozulmasıyla me'mûmun namazı da bozulur.

Merğînânî, Hanefî mezhebinin bu meseledeki yaklaşımının “*Kim bir topluluğa imamlık yapar ve daha sonra abdestsiz veya cünüp olduğu ortaya çıkarsa hem kendisinin hem de cemaatin namazlarını iade etmeleri gerekir.*” rivayetine¹¹⁵ dayandığını ifade eder. Ayrıca Merğînânî, mezhebin imamet anlayışını da esas alarak “*Biz bu meselede geçerli ve geçersiz bakımından tazammuma itibar ederiz.*” ifadesinde bulunur.¹¹⁶ Merğînânî'nin bu ifadesi, Hanefîlerin imamın namazının geçersiz

¹¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/350.

¹¹³ Fıkıh ilminde bu uygulamaya istihlâf denir. Daha geniş bilgi için bkz. İbrahim Sızgen, “Namazda İstihlâf Meselesi Üzerine Bir İnceleme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (2024), 47.

¹¹⁴ Kâsânî, *Bedâ'î*, 1/232-233; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/63; İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâ'ik*, 1/255.

¹¹⁵ Bu rivayetin kaynağı ve sıhhat değeri için bkz. Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/72 1. dipnot.

¹¹⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1-2/72.

olması hasebiyle me'mûmun namazını da geçersiz kabul ettiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Zira Merğînânî'nin ifade ettiği "*tazammuma itibar ederiz*" ifadesi, imamın namazı me'mûmun namazını kapsadığı ve/ya me'mûmun namazı, imamın namazına bağlı olduğu anlamına gelmektedir.

İmam-me'mûm irtibatında Hanefî mezhebinin gözettiği sıkı ilişki bu meselede de görülmektedir. Hanefî mezhebinin, konuya ilişkin rivayeti esas alarak *imamın namazı me'mûmun namazını tazammum eder* ilkesini benimsediği görülmektedir. Bu sebeple me'mûm abdestli olduğu halde abdesti bulunmayan bir imama tabi olursa namazı geçersiz olur. Zira me'mûmun namazının sıhhat değeri imamın namazına bağlıdır. Aslında bu yaklaşımın Hanefî mezhebinin imamet anlayışının genel çerçevesini ihtiva ettiği ve Hanefî mezhebinin bu çerçevede dahilinde imam-me'mûm ilişkisini değerlendirdiği görülmektedir.

Şâfiî mezhebi, yukarıdaki meselelerde olduğu gibi bu meselede de me'mûmun namazının sıhhatini imamın namazından bağımsız değerlendirmiştir. Bu anlamda Şâfiîlere göre, imamın cünüp veya abdestsiz olduğunu ya da elbisesinde veya bedeninde necaset bulunduğunu bilmeyen me'mûm, imama tabi olur ve namazını kıldıktan sonra imamın durumundan haberdar olursa namazını yeniden kılmasına gerek yoktur.¹¹⁷ Zira imamın kusurlu olmasından me'mûmun haberi veya ihmali yoktur.

Nevevî, Şâfiî mezhebinin bu meseledeki yaklaşımını ifade ederken aslında aynı zamanda gerekçesini de dile getirmektedir. Nevevî'ye göre me'mûm, imamın abdestsiz veya cünüp olduğunu bildiği halde ona tabi olursa me'mûmun namazı batıl olur. Aynı şekilde me'mûm, namaz esnasında imamın abdestsiz olduğunu öğrenirse imamdan ayrılmaya niyet etmelidir, aksi durumda namazı geçersiz olur. Buna karşılık imamın bilerek veya unutarak abdestsiz namaz kıldırması durumunda me'mûmun namazı geçerli olduğu gibi me'mûm, namazdan sonra imamın abdestsiz olduğunu öğrenirse aynı şekilde onun namazı geçerlidir.¹¹⁸

¹¹⁷ Ebû Zekerriyya Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *Kitâbü'l-mecmû' şerhu'l-mühezzebe li'ş-Şirâzî*, thk. Muhammed Necib el-Muhtî'î (Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.), 881; Büceyrimî, *el-Buceyrimi 'alâ şerhi'l-Hatîb el-müsemma Tühfetü'l-Habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb*, 2/152.

¹¹⁸ Nevevî, *Kitâbü'l-mecmû'*, 881.

İmam-me'mûm irtibatında Şâfiîlerin gözettiği geniş perspektif bu meselede de açıkça görülmektedir. İmamın kıraati bahsinde de geçtiği üzere Şâfiî mezhebine göre imam ve me'mûm kendi namazlarında olup, sorumluluk bakımından ikisi de eşittir. Bu anlamda Şâfiî mezhebi, me'mûmun namazının sıhhatini imamın namazının sıhhatinden bağımsız değerlendirmiş ve abdestsiz veya cünüp imamın, me'mûmun namazını etkilemediği hükmünü benimsemiştir.

Diğer bazı meselelerde olduğu gibi bu meselede de Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin orta bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Şöyle ki mezkûr iki mezhebe göre imam kasten abdestsiz bir şekilde namaz kıldırırsa bu durumda hem imamın hem de me'mûmun namazı batıldır. Bununla birlikte imam, abdestsiz olduğu unuttur ve abdestsiz bir şekilde namaz kıldırıdıktan sonra abdestsiz olduğunu hatırlarsa imamın namazı batıl olmakla birlikte cemaatin namazı sahihtir.¹¹⁹

Sözü edilen iki mezhep, bu meselede me'mûmun düşüncesini esas almışlardır. Nitekim me'mûm, imamın abdestinin bozulduğuna kanaat getirir ve buna rağmen imama tabi olursa, (imamın abdesti olsa dahi) me'mûmun namazı geçerli değildir. Aynı şekilde me'mûm, imamın abdestli olduğuna inanır ve imama tabi olursa (imamın abdesti olmasa da) me'mûmun namazı geçerlidir.¹²⁰

Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin bu mesele özelinde me'mûmdan bağımsız tam yetkili bir imamet anlayışına sahip olmadıkları görülmektedir. Ayrıca zikri geçen iki mezhep için imamın namazının me'mûmun namazını her yönüyle tazammum etmediği de söylenebilir. Böylece sıhhat ve fesad bakımından me'mûmun namazının, imamın namazına bağlılığı ilkesinden hareketle diğer meselelerde olduğu gibi bu meselede de Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin orta bir yol benimsedikleri görülmektedir.

¹¹⁹ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 1/33; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/174; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/293-294; Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl*, 2/417.

¹²⁰ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/293-294; Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl*, 2/417; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-şerhi'l-kebîr*, 1/327.

Sonuç

Namaz dinin direği ve özüdür. İslâm'ın şiarı olan namazın, ferdi olarak kılınması mümkün olmakla birlikte cemaat halinde kılınması daha faziletlidir. Bu konuda fukahâ görüş birliği halindedir.

Namazın cemaatle kılınması durumunda imam ile imama tabi olan me'mûm arasındaki irtibat fıkıh mezhepleri arasında tartışma konusu olmuştur. Bu çalışmada elde edilen sonuçlardan biri sözü edilen tartışmanın dayanağı, mezheplerin imamet (imamet-i suğrâ) anlayışı ve bu anlayışa bağlı olarak imamın me'mûm adına taşıdığı yükümlülüktür. Bu hususta Hanefî mezhebinin imamet anlayışının diğer mezheplere göre daha mutlak ve bağlayıcı olduğu neticesine ulaşılmıştır.

Mezheplerin imamet anlayışlarının, aynı zamanda imam-me'mûm ilişkisini de etkilediği hükmüne varılmıştır. Nitekim bu anlayışın bir yansıması olarak Hanefî mezhebi, imam-me'mûm ilişkisinde imamı mutlak otorite kabul etmiş, me'mûmun imama bağlılığını hem kavli hem fiili olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple Hanefî mezhebi, fûrû-i fıkıhta imam-me'mûm ilişkisinde tam bir uyum ve ortaklık şartı ileri sürmüş ve mutlak olarak *"Me'mûmun namazını, imamın namazına bina edilmesi"* ve *"imamın namazı, me'mûmun namazını tazammum eder."* ilkelerini benimsemiştir.

Şâfiî mezhebinin imam-me'mûm ilişkisinde daha bağımsız bir anlayış benimsediği hükmüne varılmıştır. Bu anlayışın pratikteki karşılığı Şâfiî mezhebi, imam ile me'mûm arasında fiili bir irtibatı gerekli görse de kavli bir irtibatın zorunlu olmadığını ve dolayısıyla me'mûmun namazının, imamın namazına bağlı olmadığını benimsemiştir. Bunun bir neticesi olarak Şâfiî mezhebi, *"İmam ile me'mûm arasında bir ortaklık söz konusu değildir. Bilakis herkes, edâ ve hükmü açısından namazındadır."* kaidesini benimsemiştir. Böylece me'mûmun imama bağlılığı konusunda Şâfiî mezhebi, Hanefî mezhebi kadar sıkı davranmamış, bilakis me'mûm adına Şâfiî mezhebinin daha geniş ve bağımsız hareket ettiği sonucuna varılmıştır.

Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin imam kendisine uyulmak için imam olmuştur anlayışını esas aldıkları, bunun bir yansıması olarak namazdaki birlik şartını benimsedikleri kanaatine varılmıştır. Bununla birlikte me'mûmun imam hakkındaki kanaatini de itibar-ı nazara almış ve bu minvalde bir imamet anlayışını

oluşturmuşlardır. Sözü edilen iki mezhebin bu doğrultuda yani imam ve me'mûmu birlikte değerlendirerek imamet anlayışını inşa etmeye çalıştıkları için üzerinde durulan meselelerde Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin aksine orta bir görüş belirttikleri sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, sunduğumuz imam-me'mûm irtibatına yönelik meseleler, mezheplerin imamet anlayışının inşasında etkili olmuşlardır. Bunun bir tezahürü olarak imamın me'mûm adına yükümlülük taşımadığını ve dolayısıyla imam ile me'mûm arasında tam bir irtibatın zorunlu olmadığını kabul eden mezhep Şâfiî mezhebi, bu konuda daha sıkı davranarak me'mûmun yükümlülüğü imama yükleyen mezhep ise Hanefî mezhebi olduğu kanaatine varılmıştır.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyârî. *el-Muşannef fi'l-hadîs*. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2015.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. ed. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Altun, Muhammed Latif. "Evzâi Ve Hanefî Fakihlerin Görüşü Bağlamında Namazda Kıraat ve Me'mûmun Kıraatı". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 45 (2019), 277-298.
- Bahâüddîn el-Makdisî, Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed. *el-'Udde Şerhu'l-'Umde*. ed. Ahmed b. Alî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1424/2003.
- Baytârî ed-Dımaşkî, Hasan b. İbrâhîm el-. *Bezlü'l-merâm fî fazlü'l-cemâat ve'l-ahkâmî'l-me'mûm ve'l-imâm*. ed. Abdurraûf b. Muhammedf el-Kemâlî. Beyrut: Daru'n-Neşri'l-İslamiyye, 1423/2002.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre el-Ca'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Mektebetü'l-İslamiyye, ts.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Selâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ' . 4 Cilt*. Suudi Arabista: Vizâretü'l-Adl, ts.

- Büceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer. *el-Buceyremi 'alâ şerhi'l-Hatîb el-müsemme Tühfetü'l-Habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1428/2007.
- Büyükkaynak, Sami. *Hadis İlimleri Açısından Namazda Kıraat Meselesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Büyükkaynak, Sami. "Hadis İlimleri Açısından Namazın Sahih Olması İçin Gereklili Olan Kıraatin Değerlendirilmesi" 4/2 (2020), 24-42.
- Çetintaş, Recep. "Hanefîlerin Cuma Namazını Devlet Başkanı veya İzin Verdiği Kimselerin Kıldırması Şartıyla Kayıtlanmasına Usûlî Bir Bakış". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2014), 207-240.
- Çetintürk, Tacettin. "Mezheplerin Haber-i Vâhid ile Amel Etmek İçin Benimsedikleri Şartlar ve Bu Şartların Hükümlere Etkisi -Kitâbu'l-Cenâiz Özerinde-". *Van İlahiyat Dergisi* 9/15 (2021), 60-83.
- Çınar, Yusuf. *İslam Hukukunda Mümeyyizin Tasarrufları*. ed. Mustafa Arasoğlu. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2022.
- Çiftçi, Muhammed Hüsnü. "Hanefî Mezhebi ve Buhârî Rivayetleri Çerçevesinde İmama Uyan Kişinin Fatıha Okuması". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 16/2 (2018), 25-50.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1422/2001.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ. *Te'sîsü'n-nazar*. Beyrut: Dâru İbn Zeydûn, ts.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiye 'ale's-şerhi'l-kebîr*. 4 Cilt. İhyâu Kutubî'l-Arabiyye, ts.
- Döğüş, Necati. "Dini Terminolojide İmam: Analitik Bir Yaklaşım". *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, 115-147.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebû Dâvûd*. nşr. İzzet Ubeyd ed-De'as ve Adil es-Seyyid. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997.

- Gâmidî, Abdullah b. Atıyye er-Redâd el-. “Hükmu duâi’l-me’mûm hale kırâeti’l-imâmîhi”. *Mecelletü’l-Mecmai’l-Fıkhıyyi’l-İslâmî: Râbitatü’l-Âlemi’l-İslâmî* 19/21 (1427/2006), 95-122.
- Ğamrâvî, Muhammed ez-Zührî. *es-Sirâcü’l-Vehhâc ‘ala metni’l-Minhâc*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 6. Basım, 2009.
- Gazzâlî, Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Vecîz*. thk. Ali Muavvaz - Adil Abdülmevcûd. 2 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Arkam, 1418/1997.
- Habîb b. Tâhir. *el-Fıkhü’l-Mâlikî ve edilletühu*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü’l-Meârif, 5. Basım, 2007.
- Hattâb er-Ruaynî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrahmân. *Mevâhibü’l-celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*. thk. Zekerîya Umeyrat. 8 Cilt. Kahire: Dâru Âlemi’l-Kutubi, 1423/2003.
- Hırakî, Ebû’l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh el-Bağdâdî. *Muhtasarü’l-Hırakî*. ed. Muhammed Züheyr eş-Şâvîş. Dımaşk: Müessesetü Dâri’s-Selâm, 1413/1993.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz. *Reddü’l-muhtâr ‘ale’l-Dürri’l-muhtâr şerhi Tenviri’l-efsâr*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz. 14 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi Kutub, 1423/2003.
- İbn Cüzey, Ebû’l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *el-Kavânînü’l-fıkhıyye*. Beyrut, 1979.
- İbn Ebî Zeyd, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdîrrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî. *en-Nevâdir ve’z-ziyâdât ‘alâ mâ fi’l-Müdevvene min gayrihâ mine’lümmeât*. ed. Abdülfettâh Muhammed Hulv. Beyrut: Dâru’l Garbi’l-İslâmî, 1999.
- İbn Fâris, Ebû’l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mu‘cemü mekâyîsi’l-luğa li İbn Fâris*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 1991.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Kâfî*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Riyad: Dâru Âlemi Kutub, 1997.

- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî. *Lisânü'l-'Arab*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Nüceym, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *en-Nehrü'l-fâ'ik şerhu Kenzi'd-Dekâik*. thk. Ahmed İzzû ve İnâye. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahrü'r-râ'ik*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid b. Muhammed b. Ahmed, b. Muhammed el-Hafid. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1428/2008.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh b. el-Hadır el-Harrânî. *el-Muharrer fi'l-fikh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel ve me'ehu en-Nüket ve'l-fevâ'idî's-seniyye 'alâ müşkili'l-Muharrer*. 2 Cilt. Riyad: Vizaretü's-Şuûnî'l-İslamiyye ve'l-Evkaf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1984.
- Kādî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî. *î. elİşrâf 'alâ nüketi mesâ'ili'l-hilâf*. ed. Habîb b. Tâhir. Dâru İbn Hazm, 1420/1999.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Basım, 2007.
- Kâsânî, Alauddîn Ebû Bekr b. Mesud. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986.
- Kayapınar, Hüseyin. "Mesbûk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/266-268. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Mâverdî, Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habib b. el-Basrî. *el-Hâvi'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvız - Adil Ahmed Abdülmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.

- Meccâcî, Muhammed Sekhâl. *el-Muhezzeb mine'l-fıkhi'l-Mâlikî ve edilletih*. 3 Cilt. Dimaşk: Daru'l-Kalem, 1431/2010.
- Merğînânî, Burhanüddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû Bekr b. Abdülcelil er-Reşidânî. *el-Hidâye şerhü'l -Bidâyeti'l-Mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- Mevsılî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. thk. Mahmud Ebû Dakîka. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşayrî en-Nisâbü'rî. *el-Câmiu's-Sahîh*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-Dekâik*. 9 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref. *Kitâbü'l-mecmû ' şerhu'l-mühezzeb li's-Şirâzî*. thk. Muhammed Necîb el-Muhti'î. 23 Cilt. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref. *Ravzatü't-tâlibîn*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *Minhâcü't-tâlibîn*. thk. Abdulhamîd Sukhâl - Eymen Hırakî. Dimaşk: Dâru'l-Hidâye, 1431/2010.
- Öğüt, Salim. "İmam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/188-190. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Öz, Mustafa - İlhan, Avni. "İmâmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/201-203. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed. *Bahrü'l-mezheb fî fûrû 'i mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi 'î*. thk. Tarık Fethi Seyyid. 14 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1419.

- Sizgen, İbrahim. "Namazda İstihlâf Meselesi Üzerine Bir İnceleme". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (2024), 45-55.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. thk. Rıf'at Fevzî Abdülmütâlip. 11 Cilt. Dârü'l-Vefâ, 2001.
- Şirâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb*. thk. Muhammed ez-Zühaylî. Beyrut: Dâru Kalem, 1417-1996.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatip eş-Şirbînî el-Kâhiri. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma 'rifeti me 'ânî elfâzi'l-minhâc*. thk. Muhammed Bekr İsmail. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2000.
- Uzunpostalıcı, Mustafa. "Cemaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/288-289. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Namaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/350-357. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yavuz, Yunus Vehbi. "İktidâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/54-55. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yenidoğan, Adem. "Namazda İmama Uyan Kimsenin (Me'mûmun) Kıraati". *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/2 (2023), 1049-1090.
- Zencânî, Ebû'l-Menâkıb Şihâbeddin Mahmûd b. Ahmed. *Tahrîcü'l-fürû' 'ale'l-usûl*. thk. Muhammed Edip Salih. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 4. Basım, 1402/1982.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hırakî*. thk. Halîl İbrâhîm Abdülmün'im. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1423/2002.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Nasbu'r-Râye li Ehâdîisi'l-Hidâye. thk. Muhammed 'Avâme. Beyrut: Müessesetü'r-reyyân, 1418/1997.